

Analyse leerlijnen Cultuureducatie
met Kwaliteit

K^L
A C

Analyse leerlijnen Cultuur- educatie met Kwaliteit

December 2018

Inhoud

Inleiding	3
Uitgangspunten	4
Leertheorieën/leerstijlen	4
Leerplankaders en competentieprofielen	4
Inhoud leerlijnen	5
Disciplines	5
Doelen	5
Onderbouw (groep 1-4) / Bovenbouw (groep 5-8)	6
Uitzonderingen	6
Vakintegratie	8
Structuur	9
Ondersteuning & ontwikkeling	9
Opbouw & uitvoering	10
Conclusie	11
Slotoverweging	12

Inleiding

Een van de opbrengsten van het landelijke beleidsprogramma [Cultuureducatie met Kwaliteit](#) (CmK) is dat er sinds 2013 – op lokaal en provinciaal niveau – leerlijnen met onderwijsaanbod¹ ontwikkeld en in gebruik genomen zijn door scholen in het primair onderwijs. Dit aanbod is gestoeld op de huidige set aan [kerndoelen](#).

Onder de noemer [Curriculum.nu](#) buigt een groep leraren, schoolleiders en scholen zich momenteel over de vraag wat leerlingen in het primair en voortgezet onderwijs moeten kennen en kunnen. Met de opbrengst van dit ontwikkelproces zullen kerndoelen en eindtermen worden geactualiseerd. Negen ontwikkelteams, waaronder Kunst & Cultuur, werken in stappen aan deze actualisatie.

Om kennis uit de diverse Cultuureducatie met Kwaliteit praktijken mee te nemen in dit landelijke ontwikkelproces en om beter zicht te krijgen op de overkoepelende uitkomst van het proces van provinciale/lokale leerlijnontwikkeling binnen het programma CmK heeft het LKCA mij gevraagd om een analyse te maken van CmK-leerlijnen. Ik heb de input van 24 CmK-organisaties kunnen meenemen.

Het resultaat is een overzicht van het huidige onderwijsaanbod op generieke uitgangspunten, inhoud, leerdoelen, samenhang met andere leergebieden en structuur. Door de hoeveelheid data ligt de nadruk op globaal opvallende overeenkomsten en verschillen.

In de conclusie bespreek ik hoe het huidige onderwijsaanbod en de daarin gebruikte taal zich verhouden tot de nieuwe grote opdrachten en onderliggende visie van het ontwikkelteam Kunst & Cultuur.

Mark Schep
10 december 2018

1 Een leerlijn is een beredeneerde opbouw van tussendoelen en inhouden leidend tot een einddoel, tegen de achtergrond van een visie over vakinhoud, vakdidactiek en leren en ontwikkelen van leerlingen. Een leerlijn bevat inhoud voor meerdere jaren, waarbij de voorkeur is deze door te laten lopen in alle leerjaren van de school. De CmK-organisaties gebruiken de term leerlijn op verschillende manieren en in de praktijk voldoen leerlijnen meestal niet volledig aan de bovenstaande definitie. In dit verslag zal evenwel de term leerlijn worden gebruikt. De verschillende variaties op het gebruik van leerlijnen zijn op pagina 5 weergegeven.

Uitgangspunten

De geanalyseerde leerlijnen nemen verschillende leertheorieën en leerplankaders of competentieprofielen als uitgangspunt. Deze worden op de websites en in de verschillende documenten met programma's wel benoemd, maar in de meeste gevallen niet verder geduid of verantwoord.

Leertheorieën/leerstijlen

In de leerlijnen zijn zowel expliciet als impliciet bepaalde leertheorieën te ontwaren en wordt er gesproken over leerstijlen waarop de leerlijnen aansluiten. Veelal wordt uitgegaan van het **constructivistische** idee dat leren een sociaal en actief proces is, waarin nieuwe ervaringen worden gekoppeld aan reeds bestaande inzichten.

Vaak wordt benoemd dat een leerlijn ruimte biedt aan [Howard Gardner's Meervoudige intelligenties](#). Verder worden de volgende visies op leren / methodieken enkele keren genoemd: [Procesgerichte didactiek](#), het [Winchester model](#), [Betekenisvol \(authentiek\) leren](#), [Actief, receptief en reflectief](#), en [Visual Thinking Strategies](#).

Leerplankaders en competentieprofielen

Vrijwel altijd wordt expliciet verwezen naar de [Kerndoelen \(inclusief TULE\)](#) en het [Leerplankader Kunstzinnige Oriëntatie](#) van SLO. Daarnaast wordt er regelmatig verwezen naar de [21^e eeuwse vaardigheden](#), de [Culturele competenties](#)² van Cultuurmij Oost (voorheen Stichting Edu-Art) en Kunstloc Brabant, en [Cultuur in de Spiegel](#) als onderleggers voor de leerlijnen.

De mate waarin gebruik wordt gemaakt van deze kaders verschilt. Van simpelweg benoemen dat het aanbod aansluit op de kerndoelen, tot een overzicht waarin is uitgewerkt welke kerndoelen, 21^e eeuwse vaardigheden, culturele competenties, eindtermen, [tien tijdvakken](#), en vaardigheden en kennis passen bij de leerlijn (bijv. in de leerlijn De Culturele Haven van FleCk, Flevoland).

2 Receptief, Onderzoekend, Creërend, Reflecterend en Presenterend vermogen. Zelfstandig en Samenwerkend vermogen zijn de algemene competenties. De culturele competenties worden soms in licht aangepaste vorm ingezet, bijvoorbeeld in [De Culturele Ladekast](#) (G5 in Noord-Brabant).

Inhoud leerlijnen

In de ontwikkelde leerlijnen komen verschillende leerdoelen aan bod. Hieronder bespreek ik welke doelen vaker worden genoemd en welk onderscheid er is tussen de doelen voor de onderbouw en die voor de bovenbouw.

Disciplines

De leerlijnen worden gevormd rond de kunstdisciplines en erfgoed. In vrijwel alle gevallen gaat het dan om: (a) beeldende kunst (b) cultureel erfgoed (c) dans (d) drama/theater (e) literatuur en (f) muziek. In sommige gevallen ook (g) design/vormgeving en (h) film/beeldcultuur/mediawijsheid.

Doelen

Binnen de uitwerkingen van de disciplines worden doelen benoemd gericht op kennis, vaardigheden, attitudes (denk dan aan zelfvertrouwen, nieuwsgierigheid, interesse, openheid, kritische houding) en meer affectieve doelen zoals *plezier* en *enthousiasme*. Daarnaast is er veel aandacht voor de identiteitsontwikkeling van de leerlingen. Het gaat er dan om dat leerlingen *leren over zichzelf, anderen en de wereld om hen heen*. Hieraan verwante doelen zijn *jezelf leren accepteren, jezelf waarderen, een gevoel voor identiteit ontwikkelen, verbondenheid met anderen en je omgeving*, en (cultureel) *zelfbewustzijn* ontwikkelen. Het meest benoemde doel is het bevorderen van het creatieve vermogen (ook wel: de creativiteit, creatieve kracht, creatieve vaardigheden) van leerlingen.

De kennisdoelen zijn grotendeels specifiek voor de afzonderlijke programma's, maar meer generieke kennisdoelen zijn:

- Uitbreiden woordenschat;
- Kennis van materialen, kunstenaars/artiesten, technieken, beeldaspecten, stijlen, stromingen, instrumenten, bewegingen;
- Bewustzijn van functies van de disciplines;
- Kennis van de eigen omgeving (bijv. Limburg de mijnen, Flevoland de inpoldering).

Verder zijn reflectieve vaardigheden, betekenis geven, presenteren, samenwerken en sociaal-emotionele vaardigheden meer overkoepelende doelen. In grote mate zijn de benoemde doelen of het gehanteerde taalgebruik in lijn met de [taxonomie van Bloom](#). In vrijwel alle leerlijnen en aangeboden programma's worden de volgende (vakoverstijgende) doelen/vaardigheden genoemd:

- Luisteren, Herkennen, Benoemen,
- Observeren (kijken), Ervaren
- Verbeelden, Inleven, Verwonderen
- Ontwerpen, Creëren, Maken
- Filosoferen, Onderzoeken, Probleemoplossend vermogen
- Vergelijken, Verbanden leggen, Kritisch denken,

- Experimenteren, Divergent denken, Improviseren
- Verwoorden, Communiceren
- Toepassen (van kennis)

Onderbouw (groep 1-4) / Bovenbouw (groep 5-8)

In lijn met de uitgewerkte doelen van SLO worden de leerlijnen overwegend aangeboden of opgedeeld in clusters van twee niveaus (groep 1&2; 3&4; 5&6; 7&8). Een uitgebreid voorbeeld hiervan is [De Culturele Ladekast](#), waarin per clusterniveau leerdoelen worden benoemd, met als onderverdeling de kerndoelen (54, 55, 56)³ en de ‘bijbehorende’ culture competenties (receptief, creërend, reflectief en analyserend vermogen).

Het verschil tussen onderbouw en bovenbouw zit vooral in de diepgang, complexiteit, omvang en dat mate van zelfstandigheid die wordt verwacht van de leerling. Ook het schaalniveau speelt een rol; in de onderbouw staat vooral de eigen omgeving centraal: familie, straat, of wijk. Met de jaren wordt het schaalniveau vergroot naar de stad, de provincie, het land en de rest van de wereld. Verder wordt van oudere leerlingen ook meer verwacht dat ze kunnen (of leren) schakelen tussen verschillende contexten, bijvoorbeeld het verleden, heden en de toekomst. In Tabel 1 staat voor elke discipline een voorbeeld van het verschil tussen onder- en bovenbouw aan de hand van leerdoelen uit verschillende leerlijnen.

Uitzonderingen

In een aantal leerlijnen komen meer expliciet ICT-vaardigheden aan bod zoals coderen en creatief programmeren. Daarnaast zijn er enkele leerlijnen waarin sociale media, het maken van vlogs, games en mediawijsheid centraal staan.

³ Voor Erfgoed ook kerndoelen 51-52-53.

Tabel 1 Voorbeelden van verschil in doelen onderbouw (groep 1-4) en bovenbouw (groep 5-8) van het primair onderwijs

Discipline	Onderbouw	Bovenbouw	Type doel	Vershil	Instantie/programma
<i>Beeldende kunst</i>	De leerling kan volgens een eenvoudig stappenplan werken bij het maken van beeldend werk. (groep 3&4)	De leerling kan in stappen een vormgevingsproces doorlopen; nadenken, schetsen en experimenteren met materialen en technieken om het beeld zoveel mogelijk zeggingskracht te geven. (groep 7&8)	Creërend vermogen	Zelfstandigheid Complexiteit Diepgang	Mocca, Amsterdam Raamleerplan Beeldend
<i>Dans</i>	Leerlingen kunnen onder leiding van een docent bewegingen uitvoeren op verschillende ritmes, maatsoorten en tempo's. (groep 1&2)	Leerlingen kennen diverse dans- en bewegingskwaliteiten en kunnen hiermee variëren. (Groep 5&6)	Creërend vermogen, kerndoel 54	Zelfstandigheid Complexiteit	De Culturele Ladekast, G5 Noord-Brabant Raamwerk doorlopende leerlijn danseducatie
<i>Drama</i>	De leerling kan vertellen over zijn ervaring van het proces van oefenen, repeteren en spelen. (groep 3&4)	De leerling heeft inzicht in zijn aandeel binnen het werkproces en kan een zelfstandige bijdrage leveren aan het ontwikkelen van een gezamenlijke voorstelling. (groep 7&8)	Reflectief vermogen	Schaal Omvang	Mocca, Amsterdam Raamleerplan Drama
<i>Muziek</i>	De leerlingen begrijpen het verschil tussen zang-, spreek- en gedachtenstem. Ze ontdekken dat je je stem op heel vele verschillende manieren kunt gebruiken. (groep 1)	De leerlingen leren zingen, presenteren, organiseren en maken kennis met componeren. De leerlingen leren een eigen concert verzorgen. (groep 8)	Begrijpen Presenteren Ontwikkelen	Complexiteit Omvang Diepgang	Cultuurweb, Westland Groep 1, De tijdmachine Groep 8, Muziek van mij
<i>Cultureel erfgoed</i>	De leerling is zich bewust van zijn omgeving (wijk/stad) binnen een historische context. (groep 3&4)	De leerling kan in binnen- en buitenschoolse activiteiten historie en betekenis met elkaar in verband brengen. (groep 7&8)	Herkennen Analyseren	Complexiteit Contexten	CultuurSchakel, Den Haag Thema Identiteit
<i>Literatuur</i>	Het kind kan verwoorden wat hij zij vindt van een verhaal, gedicht, liedtekst, prentenboek (mooi, leuk, spannend, grappig). (groep 1&2)	Het kind kan binnen het onderwerp van de les, op basis van argumenten van mening veranderen. (groep 7&8)	Verwoorden Argumenten	Complexiteit	De Lindenberg, Nijmegen

Vakintegratie

Veel leerlijnen zijn vakoverstijgend en dragen bij aan het verwerven van kerndoelen van andere leergebieden. Naast samenhang tussen de disciplines binnen kunstzinnige oriëntatie zijn er andere veel gemaakte koppelingen:

Beeldende kunst:	Techniek en Natuur; Taal; Oriëntatie op jezelf en de wereld
Dans:	Bewegingsonderwijs; Rekenen; Taal
Muziek:	Rekenen; Taal
Cultureel erfgoed:	Oriëntatie op jezelf en de wereld; Taal
Drama ⁴ :	Oriëntatie op jezelf en de wereld; Taal
Literatuur:	Taal, Filosofie
Mediacultuur/film:	Taal

Daarnaast zijn er vakoverstijgende thema's die vaak terugkomen, bijvoorbeeld de eigen omgeving, identiteit, de Gouden Eeuw en de Tweede Wereldoorlog. Veelal wordt in beschrijvingen van leerlijnen ook benoemd dat leerlingen moeten kunnen nadenken over (de relatie tussen) het verleden, het heden en de toekomst.

4 In Rotterdam zijn er leerlijnen waarbij voor theater (en dans) met elk vak een connectie gemaakt kan worden: <http://www.steljevoor010.nl/>

Structuur

De leerlijnen en programma's die door de CmK-organisaties zijn ontwikkeld verschillen in de mate waarin ze zijn uitgewerkt en de keuzemogelijkheden die er zijn voor de scholen. In de opbouw van de leerlijnen en de uitvoering van de lessen zijn veel overeenkomsten te zien.

Ondersteuning & ontwikkeling

De organisaties die CmK uitvoeren variëren in de manier waarop ze leerlijnen uitwerken en de scholen ondersteunen:

- 1 Volledig uitgewerkte leerlijnen van groep 1 tot groep 8 met een gedetailleerde beschrijving van de doelen.
- 2 Aanbod aan leerlijnen per discipline.
- 3 Door de scholen zelf te ontwikkelen leerlijn(en).
- 4 Een open aanbod aan activiteiten/programma's.

In categorie 1 gaat het om uitgewerkte kaders met doelen voor leerlingen uit groep 1&2 tot groep 7&8. Deze doelen zijn echter niet direct gekoppeld aan specifieke invullingen van leerlijnen die de scholen kunnen kiezen. De meerderheid van de CmK-organisaties biedt een aanbod aan leerlijnen per discipline (categorie 2) waaruit de school een keuze maakt. In de beschrijving van de leerlijn worden dan in meer of mindere mate de doelen benoemd waaraan wordt gewerkt en/of op welke kerndoelen de leerlijn aansluit.

Veel CmK-organisaties hebben het volledige aanbod aan leerlijnen online verzameld, zodat scholen door middel van filters (bijv. discipline, thema, groep, type onderwijs) een selectie kunnen maken. Bovendien bieden de meeste CmK-organisaties de scholen advies bij het kiezen of vormgeven van leerlijnen. In sommige gevallen wordt ingezet op het ontwikkelen van een visie op cultuureducatie bij een school. Vanuit deze visie kunnen scholen dan zelf passende leerlijn(en) samenstellen (uit het beschikbare aanbod aan culturele activiteiten). Sommige CmK-organisaties hebben ook als doel het creëren van een gemeenschappelijke taal zodat cultuuraanbieders en scholen elkaar beter kunnen vinden. Om zo'n gemeenschappelijk taal te creëren, grijpen CmK-organisaties vaak terug op de kaders die hierboven zijn besproken (bijv. de culturele competenties).

De ontwikkeling van de leerlijnen is veelal in handen van CmK-organisatie of culturele aanbieders, maar er is ook sprake van co-creatie: scholen en cultuuraanbieders die de handen ineen slaan en vanuit de wensen en visie van de school leerlijnen ontwikkelen.

Opbouw & uitvoering

Veel leerlijnen bestaan uit lessenseries van 3 of 4 lessen/workshops (per jaar). In sommige gevallen is er een lessenpakket voor een heel schooljaar rondom een discipline. Leerlijnen kunnen zowel horizontaal (samenhang tussen disciplines en andere leergebieden) als verticaal (van het ene leerjaar naar het andere leerjaar) lopen.

Culturele instellingen en specialisten zijn veelal verantwoordelijk voor de uitvoering, vaak in samenwerking met de leerkracht. In veel regio's worden trainingen geboden aan de leerkrachten om het leerproces van de leerlingen beter te kunnen begeleiden, vooral voor disciplines drama, muziek en dans.

Conclusie

Concluderend schets ik in grote lijnen hoe de huidige leerlijnen zich verhouden tot de door het ontwikkelteam Kunst & Cultuur opgeleverde visie en 'grote opdrachten'. En de door Curriculum.nu benoemde brede vaardigheden.

Het ontwikkelteam heeft 'artistiek creatief vermogen' geïntroduceerd als kern van het leergebied Kunst en Cultuur: "Centraal in het leergebied staat het ontwikkelen van het artistiek-creatief vermogen. De leerling ontwikkelt dit als hij maakt en meemaakt. Betekenis geven is onlosmakelijk verbonden met maken en meemaken". Wat het artistiek creatief vermogen is, wordt op de volgende manier uitgelegd:

Dit vermogen stelt de leerling in staat om in een iteratief proces verbeeldingskracht te gebruiken en betekenis te geven aan wat hij maakt en meemaakt. Het artistiek vermogen is gericht op de vertaling van een waarneming, idee, gevoel of ervaring in een kunstzinnige uiting. Creatief vermogen verwijst naar creatieve denk- en maakstrategieën zoals fantaseren, spelen, dromen, inleven, oriënteren, ontdekkend-onderzoekend leren, onderzoeken, exploreren, experimenteren, divergent en convergent denken, maken, construeren, evalueren en presenteren in zowel praktijk als theorie. (Tussenproduct derde ontwikkelsessie)

Deze beschrijving van de kern van het leergebied sluit (grotendeels) aan bij de taal die wordt gebruikt in de huidige leerlijnen waar de nadruk ligt op termen als *ervaren, inleven, creëren, samenwerken, experimenteren, spelen, verwoorden, presenteren, betekenis geven* en *reflecteren*. De termen 'maken' en 'meemaken' komen in de huidige leerlijnen vooral terug als respectievelijk creëren/ontwerpen (culturele competentie: creatief vermogen) en ervaren/beleven (culturele competentie: receptief vermogen). 'Betekenis geven' komt op zichzelf vaak terug als doel in de huidige leerlijnen, maar ook in doelen als verwoorden en reflecteren, of de culturele competentie reflectief vermogen.

De grote opdrachten gaan in op de essenties van het leergebied, zoals identiteit, het contextualiseren van kunst en cultuur, de functie en waarde van kunst, het maakproces en technieken, filosoferen en reflecteren, en het presenteren van je werk. De grote opdrachten worden nog uitgewerkt in kennis en vaardigheden. Tot op welke hoogte de bouwstenen ingaan op disciplinespecifieke kennis en vaardigheden staat nog niet vast. Wel zijn er al zogenaamde brede vaardigheden aangegeven: creatief denken, ondernemend denken en handelen, oriëntatie op jezelf, kritisch denken, probleemoplossend denken, sociale- en culturele vaardigheden, samenwerken, communiceren, zelfreflectie.

Deze brede vaardigheden, maar ook de grote opdrachten, komen in grote lijnen overeen met het taalgebruik dat in de huidige leerlijnen wordt gebruikt. De grotere doelstellingen die uit de analyse naar vormen komen zijn namelijk het ontwikkelen van (a) creatieve (denk)vaardigheden (b) reflectieve vaardigheden (c) sociaal-emotionele vaardigheden, (d) het kunnen/durven presenteren en (e) kennis en inzicht over jezelf, anderen en de wereld om je heen. Dit laatste doel wordt minder expliciet benoemd in de huidige kerndoelen van SLO, maar komt dus wel veelvuldig aan bod in de lopende leerlijnen. Dit identiteitsdoel sluit ook aan op o.a. grote opdrachten C. 'Kunst en cultuur verbinden verleden, heden en toekomst' en E. 'Kunst en cultuur vormen de spiegel van de wereld.'

Slotoverweging

De CmK-organisaties hebben scholen de afgelopen jaren structureel geboden om een beter afgewogen keuze te kunnen maken voor cultuureducatie. Uit de analyse blijkt dat er door de verschillende CmK-organisaties overwegend dezelfde kaders worden gebruikt; naast de kerndoelen verwijzen ze vaak naar de culturele competenties van Cultuurmij Oost / Kunstloc Brabant (soms in aangepaste vorm) en de 21^e eeuwse vaardigheden. Deze kaders zijn daarom ook de basis van veel leerlijnen en van een gemeenschappelijke taal voor CmK-organisaties, cultuuraanbieders en scholen.

Uit de analyse blijkt dat de taal die wordt gebruikt door het ontwikkelteam anders is. Maken, meemaken en betekenis geven komen in plaats van de huidige set aan competenties en vermogen. De intentie blijft echter gelijk, en sluit aan op de doelen in de lopende leerlijnen. Het formuleren van nieuwe kerndoelen zal impact hebben voor de CmK-organisaties, cultuuraanbieders en scholen, omdat nieuwe doelen de oude kerndoelen als referentie voor het ontwikkelen van leerlijnen en onderwijsaanbod zullen vervangen.

Colofon

Analyse leerlijnen Cultuureducatie met Kwaliteit

Tekst

Mark Schep

Eindredactie

Vera Meewis

Uitgever

Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA)

Lange Viestraat 365

Postbus 452

3500 AL Utrecht

030 711 51 00

info@lkca.nl

www.lkca.nl

LKCA

Het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA) wil ervoor zorgen dat iedereen goede cultuureducatie krijgt (op school én in de vrije tijd) en dat iedereen kan meedoen aan culturele activiteiten.

@LKCA Utrecht, december 2018

Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst

Het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA) wil ervoor zorgen dat iedereen goede cultuureducatie krijgt (op school én in de vrije tijd) en dat iedereen kan meedoen aan culturele activiteiten.

LKCA | Lange Viestraat 365 | Postbus 452, 3500 AL Utrecht | +31 30 711 51 00 | www.lkca.nl | info@lkca.nl